

УДК 338.246.027(4):338.439.4

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ Й СТИМУЛЮВАННЯ ВИХОДУ ДРІБНИХ ТА СЕРЕДНІХ ВИРОБНИКІВ АГРОПРОДОВОЛЬСТВА НА ОРГАНІЗОВАНИЙ РИНОК

Шуст О.А., Бондаренко Р.І.

Білоцерківський національний аграрний університет

У статті досліджено європейський досвід державної підтримки фермерських господарств при реалізації та просуванні аграрної продукції. Розглянуто державні програми розвитку регіональних та нішевих ринків агропродовольства в країнах ЄС. На базі опрацьованого матеріалу автором надано рекомендації для формування державної програми України по сприянню виходу дрібних та середніх виробників агропродовольства на організований ринок.

Ключові слова: державна підтримка, досвід ЄС, агропродовольчий ринок, інфраструктура агропродовольчого ринку, аграрний ринок, ринок овочів та фруктів.

Постановка проблеми. Набуття з 1 січня 2016 року чинності Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС стало для учасників агропродовольчого ринку країни новим викликом. Умови вільного доступу до внутрішнього ринку європейської продукції мають тимчасово обмежений характер, але вже зараз змушують національних виробників задуматися та почати працювати над підвищення конкурентоспроможності власної продукції. Паралельно, перед державою та профільними галузевими організаціями постає завдання організувати конкурентоспроможний внутрішній ринок агропродовольства та сприяти рівноправному доступу на нього як фермера-одноосібника (сімені фермерські господарства), так і господарства, що мають в своєму користуванні більше як 500 га землі [1].

Не менш важливими є питання побудови дієвої інфраструктурної мережі, в особливості її логістичної складової, яка забезпечуватиме постачання якісної та безпечної продукції від виробника до кінцевого споживача з мінімальною кількістю посередників. Такі кроки, по-перше, повинні збільшити частку прибутку виробника в кінцевій ціні та зміцнити його ринкові позиції. А по-друге, зменшити сезонні коливання цін на агропродовольство та допомогти споживачу чітко відслідковувати «життєвий шлях» придбаної продукції.

Вирішення поставлених завдань можливо лише за умови існування спеціалізованих програм, які в першу чергу мають координуватися державою та мати стратегічний характер, що допоможе не лише зміцнити внутрішній ринок, а й зайняти нішеві ринки на міжнародних арені.

Відповідно до ЗУ «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» (редакція від 01.01.2016, № 771/97-ВР) з 01.01.2017 р. забороняється функціонування стійких ринків сільськогосподарської продукції, на яких сьогодні переважно більшістю відбувається реалізація трудомісткої аграрної продукції, такої як овочі, фрукти, ягоди, картопля, молоко та молочні продукти, м'ясо, живі тварини та с.-г. птиця [4].

Основними виробниками даних груп агропродовольства є господарства населення, в тому числі особисті селянські (ОСГ), малі та середні фермерські господарства. В свою чергу, ОСГ до

прийняття змін в ЗУ «Про фермерське господарство» були поза межами законодавчого регулювання та не визнавалися як господарююча одиниця торговельними партнерами, що апriori виключало рівноправну участь в ринкових відносинах. Відповідно до внесених змін, які набули чинності від 01.05.2016 р., в правове поле вводить-ся поняття сімейне фермерське господарство (СФГ) – «фермерське господарство без статусу юридичної особи, що організовується на основі діяльності фізичної особи – підприємця за умови використання праці членів такого господарства, якими є виключно фізична особа – підприємець та члени її сім'ї відповідно до статті 3 Сімейного кодексу України.» В цьому ж законі передбачено, що продукція СФГ може реалізовуватися на агропродовольчих ринках, в оптових та роздрібних продуктових мережах, виходити на експорт за наявності сертифікуючих документів [5].

Якщо питання співпраці дрібних виробників з торговельними мережами (рітейлом) носить певною мірою приватний характер, то реалізація продукції на агропродовольчих ринках обмежується наявністю даних торговельних площадок.

Відповідно до ЗУ «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», агропродовольчий ринок – це суб'єкт господарювання, що створює належні умови для реалізації (оптової реалізації) сільськогосподарської продукції, в тому числі харчових продуктів, на спеціально оснащених та відведених місцях відповідно до закону.

Створення подібних площадок входить до завдань державної аграрної політики, основи якої прописані в ЗУ «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» від 18.10.2005 № 2982-IV. Даний Закон на сьогодні є чинним, хоча по факту він мав бути переглянутий і доопрацьований з посиленням втрати актуальності зазначеного в назві періоду часу [3].

Питання необхідності функціонування організованих агропродовольчих ринків залишається актуальним як для виробників агропродовольства, так і для споживачів.

Поряд із цим створення агропродовольчих ринків на місцях є досить проблематичним:

– по-перше, відповідно до прийнятого ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення біз-

несу (дерегуляція)» від 12.02.2015 № 191-VIII, ініціювання створення агропродовольчих ринків має відбуватися в межах компетенції місцевих органів самоврядування [6];

– по-друге, реконструкція та оснащення вже діючих ринкових об'єктів потребує інвестицій для підведення відповідної обслуговуючої інфраструктури.

– по-третє, для будівництва нових торговельних майданчиків необхідно виділяти земельні ділянки в межах міста, що насправді є дуже проблематично.

Значної уваги розвитку збутової мережі приділено в «Єдиній комплексній стратегії та плану дій розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015-2020 роки». Даним документом визначаються загальні напрямки за якими планується розвивати нішеві ринки агропродовольства та інфраструктуру ринку загалом [2]. Варто звернути увагу, що Стратегія слугує загальним орієнтиром, для досягнення поставлених цілей якої, необхідно закладати відповідні галузеві програми, реалізація яких має здійснюватися шляхом взаємодії держави (законодавче забезпечення), бізнесу та громадського сектору (профільних галузевих асоціацій, кооперативів, кластерів) з врахування регіональних, галузевих особливостей та потреб.

Враховуючи проєвропейський шлях України в розвитку економічних та політичних процесів, важливим є вивчення європейського досвіду державної підтримки виходу дрібних та середніх виробників агропродовольства на організований ринок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-теоретичні основи формування інфраструктури агропродовольчої сфери сформовані такими вітчизняними вченими Дудар Т.В., Дудар Т.Г., Шубравська О.В., Войчак Д.А., Іртицева І.О., Стройко Т.В., Молдован Л.В., Клімова І.О. В роботах Коленченко Л.П., Закревської Л.М., Крюкової І.О. розглядаються питання розвитку агропродовольчого ринку, як споживчого ринку, та інфраструктурних елементів, які забезпечують просування продукції від виробника до споживача. Логістичні аспекти, оптимізація збутового процесу та маркетингового підходу висвітлена в роботах Варченко О.М., Корнієцький О.В., Мокляк М.В. та інші

Питання державного регулювання формування, розвитку й функціонування агропродовольчого ринку, об'єктів інфраструктури досліджувалися в роботах Ціхановської В.М., Стукач В.Ф., Нікішиної О.В та інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. На даному етапі розвитку внутрішнього ринку агропродовольства та його інтеграції з європейським, вітчизняні виробники знаходяться в нерівних умовах з їхніми закордонними колегами, що пов'язано насамперед з дотаційною державною підтримкою останніх. До того ж рівень розвитку ринку агропродовольства та процедура взаємодії ринкових суб'єктів з виробником кардинально відрізняється. На нашу думку, дані питання є недостатньо висвітленими та потребують детального вивчення з подальшим використанням ефективних практик в українських реаліях.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження державної аграрної політики, напрямків та механізмів державної підтримки та розвитку ринків агропродовольства в країнах ЄС; напрацювання з урахуванням досвіду країн ЄС рекомендацій щодо удосконалення механізму формування та реалізації державної аграрної політики України.

Завдання:

– дослідити напрямки державної аграрної політики в розвитку сільського господарства ЄС;

– охарактеризувати державні механізми розвитку ринку продовольства та сільськогосподарської продукції в ЄС.

Виклад основного матеріалу. Європейський Союз є лідером на ринку сільськогосподарської продукції. Поряд із цим займає перше місце по кількості укладених експортно-імпорتنих контрактів на сільськогосподарську продукцію (сировину) й групи продуктів, що пройшли обробку. ЄС є торговим партнером більше ніж для 80 країн світу, при цьому імпортує, в переважній більшості із країн, що розвиваються [10].

Забезпечення поступового розвитку аграрного сектору в ЄС представлено в рамках Спільної аграрної політики (САП), яка об'єднала в собі 28 національних стратегій, задля оптимізації зусиль в розвитку аграрної сфери, гарантуванням продовольчої безпеки та концентрації фінансових ресурсів на підтримку розвитку сільського господарства [9]. Основними завданнями САП є підвищення продуктивності сільського господарства для забезпечення постачання продовольства до споживачів та отримання справедливого доходу фермерами.

Фінансування сільського господарства та розвитку сільських територій відбувається з бюджетних ресурсів ЄС, що дає можливість отримати комплексний результат, через адресну допомогу кожній із країн. Розмір бюджету на фінансування аграрного сектору ЄС в 2016 році становить...

В цілому, сільське господарство та виробництво продуктів харчування важливі елементи економіки і суспільства. За статистикою (2015 р.) в ЄС функціонувало 12 мільйонів фермерів і додаткові 4 мільйони людей, які працювали у харчовій галузі. На ці два напрямки припадає 7% від загальної зайнятості населення та 6% від валового внутрішнього продукту в Європі [11].

Головні елементи САП визначається як комплекс норм і правил, які регулюють сферу виробництва та торгівлі сільськогосподарською продукцією. Органом, що відповідає за реалізацію аграрної політики, є Європейська Комісія з питань сільського господарства та розвитку сільських територій.

Європейська модель сільського господарства заснована на трьох основних чинниках: фермерському господарстві сімейного типу, визнанні багатofункціональної ролі галузі й усебічному захисті системи ціноутворення на продовольство і доходів товаровиробників від ринкової та природних стихій.

При цьому обов'язково враховуються такі елементи:

а) особлива природа сільськогосподарської діяльності, що впливає із соціальної структури галузі та природного різноманіття регіонів;

б) принцип поступовості при здійсненні будь-яких перетворень;

в) тісний взаємозв'язок сільського господарства з іншими секторами економіки.

Одним із стратегічних напрямків САП є розвиток загального європейського ринку продовольства та сільськогосподарської продукції, як головної ариени для здійснення співпраці між фермерами, торгівельними (посередницькими) структурами та споживачами. Головна мета – допомогти фермерам ефективно збувати продукцію, як на внутрішньому ринку, а так і на світовому.

Хоча виробництво аграрної продукції є основним напрямком діяльності фермерів, останнім часом виробники все більше беруть участь в її реалізації кінцевому споживачу без посередницьких структур використовуючи інструменти прямих продаж. Це відбувається через фермерські ринки, які є дуже поширеними на регіональному та місцевому рівнях.

З 2000 р. ЄС активно впроваджувалася інтенсифікація виробництва в с.-г. Це мало вирішити проблему дефіциту продовольства тому, в рослинництві та тваринництві впроваджувалися нові інтенсивні технології з використанням добрив, пестицидів, стимуляторів росту і т.д. [9].

Політика була дуже ефективна. Продуктивність різко збільшилася, що спричинило перевищення виробництва продукції і значно погіршило екологічну ситуацію. Тому, з метою уникнення профіциту продукції, підвищення її безпечності й якості, та покращення екологічної ситуації Європейським Урядом в 2013 році було прийнято рішення переходу до екологічного способу виробництва.

Згідно стратегії «Європа 2020» європейські фермери мають стати найбільш ефективними та конкурентоспроможними на світовій арені. Для досягнення цієї мети сьогодні активно ведеться робота за такими напрямками [10]:

- впровадження нової системи партнерських відносин, що сприяє впровадженню інновацій (ІТ – технологій) у сільському господарстві, шляхом зменшення існуючого розриву між науковими дослідженнями і практикою ведення сільськогосподарства через співпрацю між різними зацікавленими сторонами (фермери, консалтингові фірми, наукові та державні установи);

- модернізація виробництва – надання грантових коштів фермерам для оновлення обладнання, техніки, будівель, в тому числі і перехід до екологічних технологій;

- навчання виробників, консультування, надання інформації про кон'юнктуру ринку, його тенденції та динаміку розвитку.

Переважає більшість господарств в ЄС відносно мала. У Польщі середній розмір селянського господарства складає 4-8 га. У Данії середня ферма має 32 га землі, в Німеччині – 18 га, у Бельгії – 15 га, у Франції – га 14, в Італії – 6 га, у Греції – 4 га. 70% господарств мають розмір менше 5 га [11]. Для порівняння, в Україні середнім вважається господарство, яке має в обробітку від 100 до 500 га землі [1].

Через невеликі товарні партії фермерам важко досягти ефективної ринкової ціни при реалізації продукції. Тому, механізми САП спрямовані на допомогу фермерам зміцнити свої позиції на переговорах з іншими суб'єктами харчового

ланцюга. Для цього розроблено низку інструментів [9]:

- формування кооперації виробників, які дозволяють фермерам сформувати групи, щоб продавати продукцію більшими партіями, це дає їм більшу ринкову перевагу в харчовому ланцюзі;

- розроблення системи партнерських відносин серед учасників харчового ланцюга (виробник-переробник);

- створення інвестиційних фондів і страхових схем, що допомагають фермерам реагувати на нестабільність ринку або падіння цін;

- спеціалізовані типи виробництва, такі як органічне землеробство;

- інші форми співробітництва з метою сприяння фермерам, для збільшення впливу на ринок, конкурентоспроможність та підвищення прибутків.

Сьогодні в ЄС діє програма «Спільна організація аграрного ринку ЄС», головною метою якої – забезпечення розвитку ринку продовольства та сільськогосподарської продукції. В рамках цієї програми Європейський Союз встановив загальні правила для сільськогосподарських ринків. Ці правила застосовуються, головним чином, через державне регулювання ринку, схеми квот і фінансової допомоги, маркетингові стандарти, які діють і поза меж ЄС.

Регламентом Ради ЄС № 1234/2007 від 22 жовтня 2007 року було ухвалено рішення про загальну організацію сільськогосподарських ринків, а також прийнято ряд положень для організації ринків конкретних видів сільськогосподарської продукції [9].

В рамках програми «Спільна організація аграрного ринку ЄС» в країнах – членах розробляються власні програми розвитку агропродовольчого ринку з врахування природного потенціалу країни, її регіональних та культурних особливостей. Наприклад, в Німеччині діє програма, яка спрямована на розвиток ринку фруктів і овочів. Основні цілі програми [10]:

- підвищення конкурентоспроможності та ринкової орієнтації сектора;

- зниження пов'язаних з кризою коливання в доходах виробників овочів і фруктів;

- збільшення споживання фруктів і овочів в країнах ЄС;

- сприяння використанню екологічно чистих методів вирощування.

Дана програма має на меті не просто стимулювання нарощення виробництва фруктів та овочів, а розширення ринків збуту, підвищення рівня споживання свіжих овочів та фруктів серед населення та їх популяризація. Поряд із цим Урядом заохочуються екологічні методи ведення бізнесу, які стимулюються додатковими фінансуванням, навчанням, наданням інформації та просуванням на ринки продукції.

Обсяг прямої підтримки сільських громад та сільгоспвиробників у Німеччині у 2015 році становив понад 22,6 млрд. євро. З них 13 млрд. євро спрямовано на різні програми підтримки сільських громад; 1,6 млрд. євро на підтримку органічного фермерства та інші підпрограми виробничого спрямування [10].

Наприкінці 2015 року Європейською комісією було схвалено надання фінансування для 33 но-

вих програм зі стимулювання збуту продукції з аграрної ЄС. Загальний бюджет на трирічний період реалізації програм складе 108 млн. євро, з яких половина буде надана з бюджету Євросоюзу. Дані кошти будуть направлені на фінансування рекламних та інформаційних кампаній, що підкреслюють особливу якість європейської аграрної продукції або високі стандарти її виробництва [12].

З 33 відібраних 20 програм орієнтовані на внутрішній ринок ЄС, решта – на країни поза Євросоюзом. Заходи охоплюють широкий асортимент аграрної продукції, і в першу чергу ті її види, для яких на внутрішньому ринку склалася непроста ситуація – молочні продукти, м'ясо, овочі та фрукти, а також високоякісні продукти, такі як оливкова олія та екологічно чисті продукти [12].

Висновки та пропозиції. Дослідження європейського досвіду ведення державної аграрної політики свідчить, що навіть в ринковому середовищі ефективність аграрного бізнесу дуже тісно пов'язаний з участю держави. Це насамперед пов'язано зі створення законодавчих умов та програм, в межах яких відбувається стимулювання виробництва безпечної та якісної продукції, розширення географії ринку збуту та захисту внутрішнього ринку одночасно з нарощенням імпорتنих поставок продуктових фокус-груп, розвитком

тривимірної співпраці (державна, бізнес, громадський сектор), яка покликана кооперувати представників для лобювання спільних інтересів.

Для України, як країни з потужним аграрним потенціалом, дуже важливо зрозуміти механізми ведення аграрної політики ЄС. І першим кроком є формування стратегічного бачення розвитку галузі, яке має бути цілісним не лише на урядовому рівні, а й донесене до реального виробничого сектору. Тобто, між державою та виробниками має бути налагоджений діалог: державна стратегія розвитку аграрного сектору має бути зрозуміла для виробників та донесена через профільні асоціації, галузеві організації, систему сільськогосподарського дорадництва, в той час, як проблеми виробників мають бути першочерговими завданнями для вирішення на державою. Сьогодні виробник має знайти відповіді та такі запитання: що він буде виробляти, для кого буде виробляти і як він буде збувати продукцію. В жорстких ринкових умовах кожен із гравців самостійно відповідає за успіх власної справи, для аграріїв важливо знайти свою ринкову нішу та розвивати її. Однак, держава, як стратегічний інститут має скоординувати виробників в ті пріоритетні напрямки, які зможуть повною мірою розкрити потенціал аграрного сектору як на внутрішньому ринку, так і на зовнішньому.

Список літератури:

1. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Єдина комплексна стратегія та план дій розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015-2020 роки [Електронний ресурс] / Міністерство аграрної політики та продовольства. – Київ. – 2015. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/apk>
3. Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» від 18.10.2005 № 2982-IV. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2982-15>
4. Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» від 23.12.1997 № 771/97-ВР. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80>
5. Закон України «Про фермерське господарство» від 19.06.2003 № 973-I. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/973-15>
6. ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення бізнесу (дерегуляція)» від 12.02.2015 № 191-VIII. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/191-19>
7. Майстро С. В. Досвід державного регулювання агропродовольчих ринків у зарубіжних країнах / С. В. Майстро. // Державне будівництво. – 2007. – № 1 (1). – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2007_1\(1\)_49](http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2007_1(1)_49)
8. Нікішина О.В. Роль держави в розвитку інтегрованих агропродовольчих ринків / О.В. Нікішина // Економічні інновації: Зб. наук. пр. – Одеса: ІПРЕД НАН України, 2013. – Вип. 52. – С. 262-271.
9. Офіційний сайт Європейської Комісії з питань сільського господарства та розвитку сільських територій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/agriculture/index_de.htm
10. Офіційний сайт Європейського Союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://europa.eu/legislation_summaries/agriculture/agricultural_products_markets/167001_de.htm
11. Офіційний сайт Продовольчої та сільськогосподарської організації Об'єднаних Націй (ФАО) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fao.org/statistics/ru/>
12. Офіційний сайт Сільськогосподарської інформаційної служби в Німеччині [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.lid.ch/medien/agronews/detail/news/eu-neue-programme-zur-absatzfoerderung-genehmigt/>

Шуст Е.А., Бондаренко Р.И.

Белоцерковский национальный аграрный университет

ЕВРОПЕЙСКИЙ ОПЫТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОДДЕРЖКИ И СТИМУЛИРОВАНИЕ ВЫХОДА МЕЛКИХ И СРЕДНИХ ПРОИЗВОДИТЕЛЕЙ АГРОПРОДОВОЛЬСТВИЯ НА ОРГАНИЗОВАННЫЙ РЫНОК

Аннотация

В статье исследованы направления и механизмы государственной поддержки реализации и продвижения аграрной продукции фермерских хозяйств. Рассмотрены государственные программы развития региональных и нишевых рынков агропродовольства в странах ЕС. На базе изученного материала автором разработаны рекомендации по составлению государственной программы содействия доступу мелких и средних производителей агропродовольства к организованному рынку Украины.

Ключевые слова: государственная поддержка, опыт ЕС, агропродовольственный рынок, аграрный рынок, инфраструктура агропродовольственного рынка, рынок овощей и фруктов.

Shust E.A., Bondarenko R.I.

Bila Tserkva National Agrarian University

EUROPEAN EXPERIENCE OF STATE SUPPORT AND STIMULATION ENTERING OF SMALL AND MEDIUM-SIZED PRODUCERS OF AGRICULTURE TO THE ORGANIZED MARKET

Summary

In the article the directions and mechanisms of state support for the sale and promotion of agricultural products farm. Considered state programs of regional and niche markets of agricultural products in the EU. On the basis of the material author elaborated recommendations on the state program to facilitate access of small and medium producers of agricultural products to the organized market of Ukraine.

Keywords: government support, the experience of the EU agro-food market, infrastructure, agro-food market, the market for fruits and vegetables.